

MUTAL BURXONOVNING “YORLARIM” VA “SARI KO‘HI BALAND” XOR AKAPELLA ASARINING O‘RNI

Z. SH. Mirmamatova

Guliston Davlat Pedagogika Instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti

Musiqa ta’limi yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Z.A.Nuraliyeva

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘zbek bastakori Mutal Burxonovning ijodiy faoliyati va “Yorlarim”, “Sari ko‘hi baland” xor akapella asarlari tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: Xor, Akapella, Mutal Burxonov, Yorlarim, kompazitor, sari ko‘hi baland.

Аннотация: в данной статье анализируется творческая деятельность узбекского композитора Мутала Бурханова и хоровые произведения акапелла «Ёрларим», «Сари кохи баланд».

Ключевые слова: Хор, Акапелла, Мутал Бурханов, Ёрларим, композитор, сари кохи хай.

Annotation: this article analyzes the creative activity of Uzbek composer Mutal Burkhanov and choral acapella works "Yorlarim", "Sari kochi baland".

Key words: Choir, Acapella, Mutal Burkhanov, Yorlarim, composer, sari kochi high.

Atoqli kompazitor, drijor, taniqli musiqiy jamoat arbobi va O‘zbekiston respublikasi davlat madhiyasi musiqasi muallifi Mutavakkil Burxonov 1916-yilning 5-mayida Buxoro shahrida tavallud topdi. Dastlabki musiqi sabog‘ini Samarqand shahrida musiqi va xoreografiya institutida oldi. So‘ngra Moskva konservatoriyasiga oqishga kirib, 1949-yilda kompazitorlik va drijorlik mutahassisliklari bo‘yicha o‘qishni tamomladi. U Moskva konservatoriyasida professorlar S.N.Vasilenko, G.A.Stolyarovlar singari musiqi san‘atining yetuk mutaxassislaridan saboq oladi. Burxonov butun umri davomida respublikamiz musiqi hayotining barcha jabhalarida faol ishtirok etadi. 1955-1960yillarda O‘zbekiston kompazitorlari uyushmasiga rahbarlik qiladi. Mutal Burxonov kompazitorlik san‘atining turli yo‘nalishlarida ijod qilgan va bir-biridan jozibali, g‘ozal asarlar yaratgan ijodkor hisoblanadi. U ijodiy faoliyatini 30-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab o‘zining “Ishqida”, “Namedonam chi nom dorad”, “Ey bulbul”, “Tabassum qilmading” kabi romanslarini yaratdi. 1941-yilda Uyg‘un va Izzat Sultonning “Alisher Navoiy” she‘riy dramasi musiqi, 1942-yili T.Sodiqov, T.Jalilov, A.Klumovlar bilan birgalikda ya‘ni hamkorlikda “O‘zbekiston qilichi” musiqali dramasi musiqi bastalagan. O‘rta Osiyo xalq qo‘shiqlarini o‘zbek xalq cholg‘u asboblari va jo‘rsiz xor uchun qayta ishladi, bir qator bolalar uchun qo‘shiqlar ham yaratdi.

Burxonov 50-yillarda “Bahor qushlari” nomli vokal poema, “Abu Ali Ibn Sino” nomli simfonik syuita, “Alisher Navoiyga qasida” kabi asarlarni yaratdi. Uning turli janrlarda yaratgan asarlari, jo‘rsiz xor uchun qayta ishlangan Sharq xalqlari

kuylari, vokalsimfonik asarlari, kino musiqalari zamonaviy musiqa san'atimizning oltin xazinasidan bo'ldi.

Burxonov "Samolyotlar qo'nolmadi", "Maftunungman", I.Akbarov, M.Leviyev bilan hamkorlikda "Orol baliqchalari", "Surayyo", "Boyilaxizmatchi" va boshqa shular kabi kinofilmlarga kuy bastaladi.

Mutal Buronov mustaqillik yillarida ham katta g'ayrat bilan ijod qildi. 1991-yilda "alisher Navoiy" nomli operasini yaratdi. Ijodkorning o'zbek professional musiqa san'ati oldidagi katta xizmatlari munosib taqdirlandi.

Mutal Burxonov birinchilardan bo'lib ko'plab o'zbek, qoraqalpoq, uyg'ur, qozoq, afg'on, tojik va eron xalq qo'shiqlarini xor va yakkaxon kuylash uchun mohirona qayta ishladi va bu musiqa san'atini ancha boyitdi.

Mutal Burxonovning milliy musiqa san'ati va madaniyati rivojiga qo'shgan ulkan hissasi yuqorida aytilganidek munosib baholandi. O'zbekiston Prezidenti farmonlari bilan "Mehnat shuhrati", "El-yurt hurmati" va "Buyuk xizmatlari uchun" ordenlari bilan taqdirlangan. U yana "O'zbekiston xalq artisti" fahriy unvoni, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston davlat mukofotlari sohibidir.

O'zbek professional musiqa san'atining yorqin siymosi Mutal Burxonov 2002-yilda 82 yoshida olamdan ko'z yumadi va Buxoro shahriga dafn qilinadi. Mutal Burxonov o'z asarlari bilan o'zbek musiqasida o'chmas iz qoldirdi. U musiqaning har sohasi ayniqsa xor sohasi rivojiga juda katta hissa qo'shdi. Uning jo'rsiz xor uchun yaratilgan "Yorlariim" xor akapellasi O'rta Osiyo xalq kuylarini o'zida jamlagan bo'lib xor musiqasining eng katta yutug'i bo'ldi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Xorning yana bir turlaridan biri bu akapelladir. "Akapella" atamasi "kapella" so'zidan olingan bo'lib XVII asr oxirida qo'llanila boshlagan edi. XIX asr boshlarida esa bu uslub dunyoviy musiqada muhim o'rin egalladi. Akapella musiqasi ko'pincha cherkov taqdimotining mukammal shakli sifatida qabul qilingan. Xor ijrochiligining yuksak uslubi bo'lganligi bois, unda xor to'liq mustaqilligi va tugallanganligi namoyon etiladi. Xalq ijrochiligi kuylarida ham uchraydi. Professional xor san'ati uslubi sifatida, o'rta asrlar diniy polifoniyasida rivojlandi. Bu uslubda italyan kompazitorlari asarlarida mumtoz ko'rinishga ega bo'ldi, rus xor san'atida yuksak cho'qqiga erishdi. Rus ijodkorlaridan akapella uslubida S.Tanyeyev, S.Rahmaninov, A.Kastalekniy, P.Chesnokov, V.Kalinnikov kabi bir qator kompazitorlar o'z asarlarini ommaga taqdim etdilar. XX asrga kelib O'zbekistonda akapella xor uslubi anchagina rivojlandi. O'zbek ijodkorlaridan A.Muhamedov, C.Boboyev, I.Akbarov, B.Umidjonov, M.Nasimov, N.Zokirov, B.Lutfullayev, D.Omonullayeva va boshqalar tomonidan xor akapella asarlari yaratildi. Tajribali xormeystrlar S.Velinkov, N.Sharafieva va boshqalar tomonidan qayta ishlangan xalq qo'shiqlari, a kapella asarlari ham diqqatga sazovor bo'lib ushbu uslub rivojiga katta hissa qo'shdi. XX asrning 50-yillarida akapella xor uslubi O'zbekistonda rivojlanishiga Mutal Burxonov asos soldi. Uning O'rta Osiyo xalq qo'shiqlari tasiridagi "Yorlarim" xor akapellasi bunga yorqin misoldir.

Mutal Burxonov xalq kuylarini qayta ishlash jarayonida uni boyitadi va yangicha talqinda ijodkorlarga namoyon etadi. U bu jarayonda sharq xalqlarining turli qo'shiqlarini mahorat bilan bir tekisda birlashtiradi va xalq qo'shiqlarining ichki hususiyatiga ahamiyatli bo'lgan holda mavjud imkoniyatlardan foydalanadi.

Burxonovning polifonik qayta ishlashining yana bir qoidasi bunda xor asosan juftlashgan 2 ovozli tembr asosida birlashtirilgan. Kompazitor xalq kuylarini qayta ishlash davomida har bir qo‘shiqda yorqin, esda qolarli obraz yaratadi.

Mutal Burxonov qayta ishlagan qo‘shiqlar fakturasi ikki xil uslub polifonik va gomofoniyali-garmonik uslublarning o‘zaro bog‘lanishi orqali tashkil topadi. Polifonik uslub kichik tuzilmalarda ko‘proq ishlatiladi, shakl esa kadanslar yordamida bo‘limlarga bo‘linib, gomofonik musiqa uslublaridan tashkil topadi. Burxonovning polifonik uslublari xilma-xil bo‘lib, bunda kompazitor polifoniya xususan, kanon vositalaridan keng va unumli foydalanadi.

Burxonov “Yorlarim” qo‘shig‘ini ham qayta ishlab xor akapella uchun moslashtirgan. “Yorlarim” o‘zbek xalq qo‘shig‘i bo‘lib, so‘zlari mutaffakkir Muqimiyya tegishli. Ushbu asar Allegro con animando tempida yozilgan. Asar davomida yagona ritmik tuzilma hukmronlik qiladi. Qo‘shiq mazmuni lirik ohangda, simkopali usulga moslangan. Qo‘shiqda lya va re tuvushlarini doira usuli singaridir.

ЁРЛАРИМ

Муқимий шеъри М.Бурхонов қайта ишлаган

Allegro con animando *p*

Эн - ди сен - дек жо - на - жо - нон кай - да
Эн - ди сен - дек жо - нон кай - да

Soli 2
Ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля, *Simile*

дур, Эн - ди сен - дек жо - на - жо - нон кай - да дур,
дур, Эн - ди сен - дек жо - нон кай - да дур,
tr Эн - ди сен - дек жо - на - жо - нон кай - да дур,
tr Эн - ди сен - дек жо - нон кай - да дур.

Xorning yana muhim jihatlaridan biri soprano va tenor ovozlari bosh rolni o‘ynasa, alt va bas ovozlari yordamchi ovoz hisoblanadi. Qo‘shiq dinamik jihatdan ham juda boy bo‘lib piano, metsoforte, kirishendo va diminuendo kabi

intonatsiyasidagi kuy hisoblanadi. Ikkinchi mavzu baland registrda kuylanadi va pastga tomon harakatlanadi

Qo'shiqning har bir ovozlari birinchi mavzu ko'proq takrorlanadi, yopiq og'iz bilan kuylash lozim. Qo'shiqning o'rta qismida bu mavzu streto shakliga o'tkaziladi. Bu qo'shiq uch qismli shaklda yozilgan, imitatsiya shakli qo'llanilgan. Bundan tashqari asarga dinamik jihatdan ham alohida ishlov berilgan. Asar Moderato con anima tempida yozilgan. Asarda o'lchovlarning almashinib turishini ham ko'rish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz joizki darhaqiqat, O'zbekistonda xor musiqasi yaratilishida Burxonovning o'rnini juda katta. Chunki aynan Mutal Burxonov o'zbek musiqasi san'atiga birinchilardan bo'lib yangicha xor ya'ni akapellani olib kirdi va bu bilan chegaralanmagan holda o'zining "Yorlarim" va "Sari ko'hi baland" xor akapella asarlarini taqdim etdi. Asarni tahlil qilish davomida yana shuni ta'kidlash lozim Burxonov bu asarlariga murakkab tarzda mahorat bilan ishlov bergan. O'rta Osiyo xalqlari milliy musiqasi xususiyatlarini Yevropa xalqlarida yuksak rivojlangan ko'p ovoqli professional musiqasi elementlari bilan uyg'unlashtirib, barcha ifoda vositalarining usluban yaxlitligiga erishgan. Burxonov o'zining "Yorlarim", "Sari ko'hi baland" xor akapella asarlari bilan bir gap bilan aytganda o'zbek musiqasida, xor san'atida chuqur va o'chmas o'rin egalladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- 1."O'zbek musiqasi adabiyoti" N.Yuldasheva, N.Rahmatova 2016
- 2."O'zbek musiqasi tarixi" T.E. Salomonova 1981
- 3."Xorshunoslikning boshlang'ich kursi" Sevara Kadirova 2015
- 4."Xorshunoslik" Sh.Ro'ziyev 1987